

Spanska Sjukan 1918-1920

På våren 1918 blev invånarna i ett litet jordbrukssamhälle i Kansas, USA, plötsligt sjuka. Smittan nådde den närliggande armébasen, där amerikanska soldater tränades för att hjälpa Frankrike i första världskriget.

Sjukdomen spred sig med blixstens hastighet över hela USA och till slagfälten i Europa. Några veckor senare var tre kontinenter drabbade.

Namnet Spanska sjukan kommer av att Spanien, som var neutralt under första världskriget, inte hade krigscensur och intresse av att dölja farsotens skadeverkningar. Epidemin blev därför känd där och ryktet spreds över världen. De krigförande länderna drabbades minst lika hårt men hemlighöll effekterna.

Pandemin varade mellan mars 1918 och juni 1920 och kom globalt i tre vågor. Den första i mars-april 1918, den andra och förödande i augusti 1918 och den tredje i början av 1919. Uppskattningsvis infekterades 500 miljoner människor.

Forskning har visat att spanska sjukan gav upphov till en överreaktion hos immunförsvaret och skapade celldöd. Människor med ett starkt immunförvar – de mellan 20 och 40 år – drabbades därför hårdast.

Den första vågen var relativt ofarlig

Spanien hemsökt af en mystisk sjukdom

Från Madrid telegraferas: Konungen, premiärministern och flera andra ministrar ha insjuknat. De lida af en mystisk sjukdom, som uppträtt öfver hela Spanien och har angripit 30 proc. af hela befolkningen. Sjukdomen anses ej farlig

1918-05-31 Den första, lindrigare, vågen av sjukdomen hade nått Europa (källa Skelleftebladet)

Spanskan i Skellefteå - 5 fall ha inträffat

Den s.k. spanska sjukan har nu på sin rundtur nått Skellefteå. Under den förflutna veckan ha nämligen 5 fall inträffat i staden och ett i Sävenäs.

Enligt vad doktor Munktell upplyser ha de flesta av de här insjuknade blivit smittade på andra orter, såsom Linköping, Stockholm och Umeå. Samtliga fall är av godartad natur.

1918-08-02 En vecka senare var det uppe i 15 fall (källa Skelleftebladet)

Den andra vågen var oerhört dödlig

På hösten rodde att faran var över, folk började krya på sig och efter någon vecka var snart alla i arbete. Men i augusti-september kom den tillbaka i en muterad, mycket allvarligare form.

Hög feber, frossa och matthet var de första symptomen. Men värst var inflammationen i lungorna som gjorde det svårt att andas. Fler och fler insjuknade och överallt kunde man se arbeten som avbrutits när sjukdomen kom.

De som hade drabbats tidigt visade sig nu vara immuna mot sjukdomen och dessa människor skötte mjölkningen och skötseln av djuren. Alla var rädda att drabbas av spanskan. Sjukdomsdrabbade familjer fick oftast ingen hjälp.

En sjuksköterska med "Spansk mask".

På flera af våra sjukhus är nu sjuksköterskorna utrustade med en sådan mask, som ses på vår bild, den är enkelt gjord af ett stycke gastyg, som bindes för näsa och mun. Då denna bekväma och praktiska mask har varit i bruk i ett par timmar desinficeras den och är därefter åter klar till användning.

En liknande mask bör absolut användas af hvar och en, som har med vården af spanska sjukans patienter att göra.

Skelleftebladet 1918-11-08

Den andra vågen som kom hösten 1918 blev den pandemi som på kort tid skördade flest liv i mänsklighetens historia.

Antalet döda var 50-100 miljoner vilket motsvarar 3-6 procent av dåvarande världsbefolkning på 1,6 miljarder människor. Spanskan dödade fler än de som dog sammanlagt i världskriget och lika många som de

europiska koleraepidemierna på 1800-talet. Den dödade fler än de 42 miljoner som dog av digerdöden men den var förstås betydligt dödligare då den tog död på 1/3 av Europas befolkning.

I Sverige, som då hade knappt 6 miljoner människor, dog 37 573 personer i influensa under åren 1918–1920 enligt den officiella statistiken. Till det ska läggas ytterligare något tusental där dödsorsaken sannolikt också var influensan.

Hårdast drabbat var Norrland, främst inlandet. Arjeplogs kommun hade den största andelen döda i Sverige med cirka 3 procent av kommuninvånarna.

Orsaken till att inlandet drabbades så hårt var förmodligen att tidigare hade kommunikationerna var så dåliga att de inte exponerades för tidigare influensaepidemier som Ryska Snuvan och därför hade de en dålig immunitet.

15/8 första dödsfallet i bygden

Sjukdomen kom i augusti till Burträsk där den första avled 15/8 och till Norsjö (17/8). Under augusti avled fyra personer i Spanskan i Norsjö och två i Burträsk.

Militären får ta på sig ett stort ansvar

Den första från Skellefteå-området som dog i Spanskan var förmodligen Elis Gustaf Marklund som dog 13/9 på garnisonssjukhuset i Boden. Från Skellefteå lfs dog det totalt sex unga män där under september.

Hela 63 rekryter dog under augusti och september vid Bodens garnison. De som överlevde spred sedan smittan till sina hemorter.

Det hade funnits en diskussion om att inställa repövningarna p.g.a. Spanskan men regeringen tog ändå beslutet att inkalla 117 472 värnpliktiga. Närmare 38 % insjuknade i spanska sjukan. Sammanlagt avled 820 inkallade, och 40 % av dessa dödsfall inträffade under 2 veckor i september

1918 Gymnastiksalen på regemente A8 i Bode blev sjuksal.

(Försvarets Regionarkiv i Boden, färglagd)

De hygieniska förhållandena skandalösa vid Bodens garnison

Beväringarna som insjuknat inläggs på de särskilda sjukrummen på resp. kompanier, men dessa blifva snart överfulla, hvarför äfven de olika truppförbandens gymnastiklokal tagits i bruk till sjukhus. Vid 19 har äfven kulkulsprutekompaniets logementsbyggnad apterats för samma ändamål.

De svåraste fallen, de hopplösa, inläggs emellertid på garnisonssjukhuset. Bristen på läkare och sjuksköterskor gör sig ytterst kännbar hvarför de sjuka icke kunna ägnas den nödiga vård som är önskvärd.

Enligt ett meddelande skulle den hastiga smittspridningen kunna bero på logementsförhållandena. Sängarna stå som bekant två och två bredvid varandra, och smittan förs med andedräkten vidare från den ene till den andre.

Vidare har den kontingent som senast ryckt ut från kasernen varit smittad av sjukdomen. De nyinkomna hade fått öfvertaga de föregåendes madrasser.

Dessutom klagas öfver en del brister i de hygieniska anordningarna i tvättrummen och med afseende på diskningen. Den senare ombesörjs af hvarje man för sig och tillgår så, att knif, gaffel och sked doppas i ett för alla gemensamt kärl med varmt vatten.

Kylan i logementen synes också vara mycket kännbar, då eldningen icke skulle komma att ske förrän efter oktober månads början.

1918-09-20 Notis i Skelleftebladet som hämtat texten från Norrbottens Kuriren, den tidning som skrev mest om sjukdomen

Till slut tog man sitt förnuft till fånga och 20/9 meddelades att Bodens garnison hemförlovades.

Församlingarnas första dödsfall

Det finns osäkerhet runt siffrorna då läkarna ofta inte skrev "spanskan" som dödsorsak utan "lunginflammation" eller "influensa".

I nedanstående uppräknings så har det bara tagits med de där dödsorsaken angetts som Spanskan eller influensa samt de som var 20-40 år gamla och som dog av lunginflammation. Kanske något barn eller gammal skulle ha nämnts istället och kanske har någon som räknas upp inte dött av spanskan.

Skellefteå Stad 25/10 Sjuksköterskan Ebba Gustava Josefina Bäckström f 1893

Skellefteå lfs 13/9 Elis Gustaf Marklund f 1896 från Tjärn dog på garnisonssjukhuset i Boden

Skellefteå lfs 8/10 Flickan Sigrid Maria Lundström f 1917 i Bureå dog i influensa och var den första som avled på hemmaplan

Burträsk 15/8 Edla Kristina Löfgren f 1900 i Bodbyn

Byske 16/9 Arnold Ossian Eugen Marklund f 1895 från Drängsmark dog på garnisonssjukhuset i Boden

Byske 26/9 Elsa Matilda Antonsson f 1896 från Åbyn dog i influensa och var den första som avled på hemmaplan

Jörn 2/9 Jonas Edvard Lindblom f 1896 i Björkliden dog i influensa

Lövånger 14/9 Gustaf Hjalmar Brandt f 1894 i Gärde dog på garnisonssjukhuset i Boden

Lövånger 29/9 Lydia Maria Sundqvist f 1887 f på Prästbordet, Lövånger var den första som avled på hemmaplan

Norsjö 17/8 Snickaren Axel Mauritz Finnberg f 1886

Antalet dödsfall i församlingarna

Det finns ingen officiell statistik på detta men en genombläddring av dödsregistren ger nedanstående där dödsorsakerna influensa och Spanska sjukan ingår men inte om det enbart angavs lunginflammation.

Skellefteå stad 4, Skellefteå lfs 35, Burträsk 36, Byske 55, Jörn 45, Lövånger 5 och Norsjö 60. År 1918 dog alltså totalt 240 personer i Spanskan i de sju församlingarna.

Enligt den officiella statistiken registrerades drygt 13000 influensafall under år 1918 i Västerbotten men det är bara ungefärliga uppgifter.

Spanska i Holmträskbygden

I sin bok "Spanska sjukan - I Holmträskbygden" berättar Ragnhild Nilsson:

"Skolan hade börjat efter att Spanskan hade bedarat. Vi hade läsövning när vi plötsligt får se två

svarta hästar med varsin kista på lastflaket. De stannar på andra sidan sjön. Vi tittar. Sedan kommer fem hästar med varsin kista på vagnarna. Alla går böjda och tyngda, vi i klassen reser oss, alla är tysta.

De fortsätter bort till dem som väntar på vägen och då fortsätter tåget med sju kistor, sju unga människor. Vår lärarinna gråter och vi gråter, vi förstår att skolan är slut för idag och alla går hem."

Spanskan i Norrbacka, Fällfors

En sorgens och förtvivlans boning

Spanska sjukan, som nu gör sitt härjningståg uppefter Byskeälvsdalen och redan medfört flera dödsfall, skördade sistlidna helg två dödsoffer, vilkas frånfälle väckt allra största sorg och deltagande i vida kretsar.

På söndagen avled hustrun Lina Lundmark och redan dagen därpå hennes man Hemmansägaren Knut Edvin Lundmark i Norrbacka.

Hustrun omkring 38 år och mannen 40 år gammal, efterlämnade fyra små barn,

De båda makarna voro av befolkningen i orten i särskilt hög grad avhållna och värderade och deras hem liggandes alldeles invid allmän Landsväg var en särdeles värderad hållplats för de vägfarande.

De allra flesta av dessa ansåg det så gott som självfallet att göra en titt hos Knut i Norrbacka, dels för att njuta den goda kaffekopp som alltid bestods men väl ändå mest för att få en trevlig pratstund med den alltid muntra och vänsälla husfolket.

1918-11-05 Notis i Norra Västerbotten.

1907 Offren är här fotograferade på sin bröllopsdag. Eva Karolina Vikström f 1879 i Byske fs och Knut Edvin Lundmark f 1880 i Byske fs

Få dog 1919

Runt om i världen återkom sjukdomen detta år i en tredje, lindrigare våg.

De döda i Skellefteå lfs var under året 22 personer fördelade på januari 8, februari 10, mars 1, april 2 och i maj dog den sista. Precis som andra influensor så avtog den när sommaren kom.

Råden till allmänheten

Råd och anvisningar angående spanska sjukan

De sakkunniga anför, att det visserligen inte är säkert, att den spanska sjukan orsakas av samma bakterie, som framkallat föregående influensaepidemier, men att sjukdomen i sina yttringar och i sitt spridningssätt fullständigt liknar influensen.

Smittämnet finns i de sjukas upphostningar, i deras saliv, svalg- och nässlem och i de fia spottdroppar som utslungas, om den sjuke hostar med öppen mun, nyser o.s.v. Sjukdomen sprids med dessa utsondringar från de sjuka till de friska i deras omgivning, antingen direkt eller med näsdukar och andra persedlar.

Alla slags människoträngsel befordrar smittans överförande.

Sjukdomens första tecken är en allmän sjukdomskänsla, förenad med frysningar och svettningar. Ofta inträder stark huvudvärk i pannan, värk i ögonhålorna samt allmän värk i armar, ben och rygg.

...

Råd till de friska. Undvik smittohärdarna!

Undvik folksamlingar och lokaler, där många människor är hopade, såsom möten och lustresor, biograf, danslokaler, teatrar, kyrkor m.m.

Undvik den sjukas omedelbara närhet, särskilt om han hostar. Håll er ren, framför allt om händerna.

...

Råd till de sjuka. Noggrann omvårdnad och isolering!

Gå i säng så snart febern börjar. Lämna ej sängen förrän febern är slut. Återgå ej till arbetet, innan ni känner er fullt frisk.

...

Råd till arbetsgivare och skolmyndigheter

Tillse, att de av sjukdomen angripna ej fortsätter sitt arbete på arbetsplatser och i skolor. Om epidemin går på orten, bör skolornas öppnande uppskjutas till dess 1 vecka förflutit efter epidemins första början.

...

1918-10-01 Råd och anvisning från Medicinalstyrelsen publiceras Skelleftebladet. Påminner om råden för den senare Covid-19 epidemin.

1920 Dödens år i Arvidsjaur

En del sjukdomsfall hade förekommit redan i januari 1920. Under marknaden den 7–8 februari 1920 fick smittan en ordentlig spridning. Alla som kunde, tog sig till centralorten för kyrkbesök, ting, handel och givetvis för nöjen som skidtävling och dans. Man bodde tätt och nära varandra i usla bondstadsstugor utan rinnande vatten och även i övrigt dålig hygien.

På en enda dag insjuknade 300 personer. Under en tvåveckorsperiod blev 7–800 personer sjuka, varav cirka 60 dog. På den så kallade Arbetsstugan låg 18 av 25 barn sjuka någon dag efter marknaden.

Befolkningen var ca 7000 personer. I februari behandlades där 1220 influensafall av en enda ensam oexaminerad vikarierande provinsialläkare! Totalt uppskattas 75 procent av befolkningen i Arvidsjaur socken ha insjuknat i spanskan.

1920 Dödens år i Arjeplog

I Arjeplog var det marknad helgen efter den i Arvidsjaur. Det rapporterades för februari månad 610 smittade på en befolkning på cirka 3200 personer. Dödssiffran blev katastrofalt stor, hela 88 personer, vilket motsvarade 2,8 procent av befolkningen.

Lennart Öhman berättar i sin bok ”Hur sjukvården kom till norr” om vad som hände i Arvidsjaur och Arjeplog:

I många hem blev barnen föräldralösa. I en del fall fick de små barnen svälta ihjäl, sedan föräldrarna dött. Det berättades om skrämmande fall. Mer än 60 år senare fanns i en koja vid Piteå-älven fortfarande kvar bitmärken i träbritsarna. Barnen, som överlevt föräldrarna, hade i sitt sökande efter mat förtvivlat gnagt på träet.

Arvidsjaur blev det en anhopning av lik. De anhöriga, av vilka många var sjuka och svaga, hade inga möjligheter att jordfästa de döda i rimlig tid. Ett töväder ställde till bekymmer. ”Dödgrävaren” minskade då sin stora arbetsbörda genom att placera de mindre kistorna ovanpå de större i graven...

I fjällsocknen Arjeplog med alla dess kommunikationsproblem väntade man extra länge innan man begravde de sina. De flesta kom överens om en gemensam dag. Likboden blev snart full varför man fick tillgripa en gammal lada där kistorna placerades ovanpå varandra. Fyra man hade fullt upp med att gräva gravar.

Söndagen den 4 april 1920, påskdagen, blev en sorgens dag i den vackra bygden vid de stora sjöarna. Då tog de sörjande ett sista farväl av de sina. Prosten Per Gustaf Calleberg och komministern Otto Lindgren, stor sångare, vigde då 51 bortgångna till den sista vilan. Ett gripande ögonblick.

Den 4 april 1920 i Arjeplog skedde den stora begravningen av 51 av spanskans offer (Silvermuseet, Arjeplog, färglagd)

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com